Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

XIZMAT KO‘RSATISHDA TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI VA BILVOSITA XARAJATLARNI ANIQLASH

Toshimov Azizbek Hakimovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Buxgalteriya hisobi kafedrasi assistenti

Ermaxammadov Ro'zimurod
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20049793

Anotatsiya

Mazkur maqolada xizmat ko‘rsatish faoliyatida xarajatlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita turlarga ajratishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Xizmatlar ishlab chiqarish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash tannarxni shakllantirish, moliyaviy natijalarni aniqlash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan. Shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlarning xizmat ko‘rsatish jarayoniga bevosita bog‘liqligi va bilvosita xarajatlarning umumiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni yoritilgan. Tadqiqot davomida xarajatlarni hisobga olish va ularni taqsimlashdagi mavjud yondashuvlar tahlil qilinib, ularning samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: xizmat ko‘rsatish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlar, bilvosita xarajatlar, tannarx, xarajatlarni tasniflash, boshqaruv hisobi, moliyaviy natija, xarajatlarni taqsimlash, iqtisodiy tahlil.

Kirish

Xizmat ko‘rsatish sohasi zamonaviy iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohada iqtisodiy samaradorlikni ta’minlash va resurslardan oqilona foydalanish masalasi korxonalar faoliyatining barqarorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash va ularni aniq hisobga olish boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Xizmat ko‘rsatish jarayonida xarajatlar odatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita xarajatlarga ajratiladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlar bevosita ma’lum bir xizmat turiga bog‘liq bo‘lib, ularni aniq hisoblash va individual xizmatga biriktirish imkoniyati mavjud. Bilvosita xarajatlar esa umumiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, ular alohida xizmat turlari bo‘yicha to‘g‘ridan-to‘g‘ri taqsimlanmaydi, balki muayyan usullar orqali nisbiy ravishda taqsimlanadi.

Mazkur tasniflash tizimi xizmatlar tannarxini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki noto‘g‘ri tasniflangan xarajatlar moliyaviy natijalarning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, xarajatlarni to‘g‘ri ajratish korxona ichki boshqaruv tizimini takomillashtirish, resurslardan samarali foydalanish va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, xizmat ko‘rsatish sohasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita xarajatlarni aniqlash va ularni hisobga olish mexanizmlarini o‘rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi hamda mavjud yondashuvlarning samaradorligi baholanadi.

Asosiy qism

Xizmat ko‘rsatish sohasida xarajatlarni to‘g‘ri tasniflash masalasi boshqaruv hisobi tizimining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu soha ishlab chiqarishdan farqli ravishda moddiy mahsulot emas, balki nomoddiy natija — xizmatni yaratishi bilan ajralib turadi. Shu sababli xarajatlarning

shakllanishi ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularni aniq aniqlash va guruhlash korxona faoliyatining real moliyaviy holatini baholashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlar xizmat ko‘rsatish jarayonida aniq bir xizmat turi yoki mijozga bevosita bog‘lanadigan xarajatlardir. Masalan, mehmonxona xizmatida xonani tayyorlash uchun sarflanadigan tozalash vositalari, restoran xizmatida esa ma’lum taomni tayyorlash uchun ishlatiladigan mahsulotlar shunday xarajatlarga kiradi. Ularning asosiy xususiyati shundaki, bu xarajatlarni aniq xizmat birligiga nisbatan hisoblash va nazorat qilish mumkin. Bu esa tannarxni shakllantirish jarayonida aniqlikni ta’minlaydi hamda har bir xizmat turining rentabelligini baholash imkonini beradi.

Bilvosita xarajatlar esa muayyan xizmatga bevosita bog‘lanmagan, lekin butun korxona faoliyatini yuritish uchun zarur bo‘lgan xarajatlardir. Bunga boshqaruv apparati ish haqi, binoni saqlash, kommunal xizmatlar, umumiy marketing xarajatlari kabi elementlar kiradi. Ushbu xarajatlarni alohida xizmat turlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lash murakkab bo‘lgani sababli, ular odatda turli taqsimlash bazalari orqali xizmatlar o‘rtasida nisbiy ravishda taqsimlanadi. Aynan shu bosqichda tanlangan uslub natijalar aniqligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Amaliyotda xarajatlarni taqsimlashning turli yondashuvlari mavjud bo‘lib, ular korxonaning hajmi, xizmat turi va hisob siyosatiga qarab tanlanadi. Masalan, ayrim korxonalarda bilvosita xarajatlar ish vaqti asosida taqsimlansa, boshqalarida daromad ulushi yoki xizmat hajmi asos qilib olinadi. Har bir yondashuvning afzallik va kamchiliklari mavjud bo‘lib, noto‘g‘ri tanlov xarajatlarning noto‘g‘ri aks etishiga va natijada boshqaruv qarorlarining xatoligiga olib kelishi mumkin.

Shu bilan birga, xizmat ko‘rsatish sohasida raqamlashtirish jarayonining rivojlanishi xarajatlarni hisobga olish tizimini yanada aniq va shaffof qilish imkonini bermoqda. Zamonaviy axborot tizimlari yordamida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish, bilvosita xarajatlarni esa yanada asoslangan algoritmlar asosida taqsimlash imkoniyati kengaymoqda. Bu esa korxonalarga nafaqat hisob yuritish, balki strategik rejalashtirishda ham aniq ma’lumotlarga tayanish imkonini beradi.

Xarajatlarni to‘g‘ri tasniflashning yana bir muhim jihati shundaki, u xizmatlar tannarxining shaffofligini ta’minlaydi. Tannarx aniq hisoblangan taqdirda, korxona har bir xizmat turining foydalilik darajasini baholay oladi va resurslarni samarali yo‘naltirish bo‘yicha qaror qabul qiladi. Aksincha, xarajatlar noto‘g‘ri ajratilgan hollarda foyda va zarar tahlili buziladi, bu esa noto‘g‘ri strategik qarorlarga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita xarajatlarni aniqlash faqat buxgalteriya vazifasi emas, balki boshqaruv samaradorligini belgilovchi muhim iqtisodiy instrument sifatida qaralishi lozim. Ushbu jarayonni takomillashtirish xizmat ko‘rsatish korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xizmat ko‘rsatish sohasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita xarajatlarni to‘g‘ri aniqlash va ularni ilmiy asosda tasniflash korxona faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ushbu tadqiqot davomida yana bir bor tasdiqlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xarajatlarni aniq ajratmaslik tannarxning noto‘g‘ri shakllanishiga, foyda ko‘rsatkichlarining buzilishiga hamda boshqaruv qarorlarida xatoliklar yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli xizmat ko‘rsatish korxonalarida xarajatlarni tasniflash tizimini takomillashtirish zarurati dolzarb masala sifatida qaraladi. Amaliy jihatdan, korxonalar avvalo to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlarni aniq identifikatsiya qilish bo‘yicha ichki hisob siyosatini qat’iy belgilashi lozim, chunki aynan ushbu xarajatlar xizmatlar tannarxining asosiy tarkibini tashkil etadi va ularning aniqligi umumiy moliyaviy natijaga bevosita ta’sir qiladi. Bilvosita xarajatlar bo‘yicha esa zamonaviy va moslashuvchan taqsimlash usullarini joriy etish maqsadga muvofiq bo‘lib, bunda xarajatlar bazasini tanlash ilmiy asoslangan va real faoliyat ko‘rsatkichlariga bog‘langan bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, raqamli hisob tizimlarini joriy etish orqali

xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish va avtomatlashtirilgan tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirish zarur, bu esa inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytiradi va ma'lumotlar aniqligini oshiradi. Korxonalarga tavsiya sifatida xarajatlar monitoringini doimiy amalga oshirish, har bir xizmat turi bo'yicha rentabellikni alohida tahlil qilish hamda natijalarga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish tizimini rivojlantirish taklif etiladi. Shuningdek, xodimlarning buxgalteriya va boshqaruv hisobi bo'yicha malakasini oshirish ham muhim omil bo'lib, bu xarajatlarni to'g'ri tasniflash va ulardan samarali foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Umuman olganda, xarajatlarni aniq ajratish va ularni oqilona boshqarish xizmat ko'rsatish korxonalarining raqobatbardoshligini oshiruvchi asosiy vositalardan biri bo'lib, uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim strategik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Allayorov, B. (2023). Konsalting xizmatlarida buxgalteriya hisobi (Mustaqil ish). Hujjat24. https://hujjat24.uz/product/konsalting-xizmatlarida-buxgalteriya-hisobi
2. Radjabov, Sh. (2023). Buxgalteriya hisobi tamoyillari (O'quv qo'llanma). Ilmiyish.uz. https://ilmiyish.uz/product/taqdimotlar-iqtisodiyot-buxgalteriya-hisobi-tamoyillari
3. Do'ppi Life. (2024). Avtotransport korxonalarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari (Taqdimot). Hujjat24. https://hujjat24.uz/product/avtotransport-korxonalarida-buxgalteriya-hisobining-xususiyatlari
4. Abdurahimov, A. (2024). Avtotransport korxonalarida xarajatlar hisobi (Taqdimot). Soff.uz. https://soff.uz/product/buxgalteriya-avtotransport-korxonalarida-xarajatlar-hisobi
5. Hujjat24 tahririyati. (2024). Buxgalteriya hisobi bo'yicha milliy standartlar (O'quv material). Hujjat24. https://hujjat24.uz/product/buxgalteriya-hisobi-boyicha-milliy-standartlar